

Kocaeli **ilahiyat** Dergisi

ISSN: 2564-677X

Kocaeli Theology Journal

ŞAİR İBN DÜREYD'İN LÂMİYYE'SİNDE SOSYAL HİCİV SOCIAL SATIRE IN POEM IBN DURAYD'S LAMIYYA

Adnan ARSLAN

Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belâgati Anabilim Dalı, Bilecik, Türkiye

Associated Professor, Bilecik Şeyh Edebali University, Faculty of Islamic Sciences, Division of Basic Islamic Sciences Department of Arabic Language and Rhetoric

e-mail: adnan.arslan@bilecik.edu.tr

orcid.org/0000-0002-3989-6612

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 14 Nisan 2020/ 14 April 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 11 Mayıs 2020 / 11 May 2020

Yayın Tarihi / Published: 25 Haziran 2020/ 25 June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran/June 2020

Cilt / Volume: 4 Sayı / Issue: 1 Sayfa / Pages: **25-42**

Öz

İnsan yaşadığı olumsuzluklar karşısında -bir şekilde- tepki göstermek ister. Bu tepki, kimi zaman karşı karşıya kalınan sorunların yaratıcıya arz edilip çözümünü istemek şeklinde olur ki bu, “dua”dır. Ama çoğu zaman da insan, aciz tabiatından dolayı şikâyet etmekle teselli bulur. Sorunlar ya da sorunlara neden olan kişiler karşısındaki işte bu “şikâyet” tepkimiz edebiyatta hiciv olarak kendini göstermektedir. Alaycı, kınayıcı, küçümseyen, kimi zaman da komediye dönüşen hiciv metinleri, sadece kişileri hedef alan değil, aynı zamanda toplumları da eleştiren yazınsal ürünlere dönüşebilmektedir. Şair, düzeltmesi elinden gelmediği sosyal sorunları edebi gücünü kullanarak abartılı bir surette “göstermeye” ve yaşadığı toplumun insanlarını bu sorunlara karşı “duyarlı olmaya” davet etmektedir. Anlatmaya çalıştığımız edebi sorumluluğu taşıyan Arap şairlerinden biri de İbn Düreyd’dir. Arap edebiyatı alanındaki çalışmaları, asırlar boyu “kaynak” olan İbn Düreyd’in divanında yer alan “Lâmiyye” kasidesi, şairin yaşadığı toplumda gördüğü ahlaki yozlaşmalardan biri olan “dedikodu” olgusunu ele almaktadır. Bu makalede, insanları arkasından çekiştirmek için onların arkalarını dönmelerini bekleyen güler yüzlü “dedikodusever” kesimi hedef alan hicviye, içerik bakımından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belâgati, İbn Düreyd, sosyal hiciv, Abbasi, Klasik, Arap şiiri.

Abstract

The human wants to react in some way to the negative. This reaction is sometimes called “prayer by asking the creator for the solution of the problems faced. But often people find solace in complaining about their helpless nature. This “complaint” response to the problems or the people who caused the problems manifests itself as a satire in literature. The satirical texts, which are cynical, condemning, condescending, and sometimes transformed into comedy, can turn into literary products that not only target individuals but also criticize societies. The poet invites exaggerated “demonstration of the social problems that he cannot correct, using his literary power and” sensitivity to the people of his community. One of the Arab poets carrying literary responsibility is Ibn Durayd. Ibn Durayd’s Lamiyya, which has been the source of Arabic literature for centuries, deals with the phenomenon of “gossip olan, one of the moral degenerations that the poet sees in his society. In this article, this satirical target, which is aimed at the us gossip-lovers who expects people to turn their backs to attract people, will be examined in terms of content.

Keywords: Arabic language and rhetoric, Ibn Durayd, social satire, Abbasi, Classic Arab poetry.

GİRİŞ

Fıtraten mükemmel bir dünya görmek isteyen insanoğlu, hayalinde tasarladığı bu mükemmelliğe aykırı şeyler gördüğünde önüne iki seçenek çıkmaktadır. Ya bu olumsuz tablolar karşısında “dua” ederek ıslahına çalışır ya da elinden bir şey gelmediği için bu tür aksaklıklardan şikâyet eder. Şikâyet etmek de bir nevi rahatlamak içindir. Ya dua edersiniz ya da şikâyet. Olumsuzluklar karşısında dua ve şikâyet şeklinde tezahür eden bu iki davranıştan her ne kadar birinci şık; “dua ve ıslah”, asıl ve mergûb olsa da aciz insan tabiatı gâliben “şikâyet” etmeye meyyaldir. Yaşadığı olumsuz şeyler karşısında hiç şikâyet etmemiş, hep dua ve elinden geldiği kadar da ıslahla ömür geçirmiş insanlar belki de sadece peygamberler olmalıdır ki onların da Kur’ân’da ümmetleri ile olan ilişkilerinde kimi zaman “şikâyet” mevzubahis olmuştur. Hatta Hz. Nûh (a.s.); oğlu, tufanın dalgaları içinde helak olup giderken babalık şefkati ile sınanmış ve imtihanın ağırlığından olmalı, ondan; “*Allahım, ama o benim ehlimdendi.*”¹ şeklinde bir cümle kendinden sadır olmuş ve Allah tarafından ikaz edilmiştir.

Sözü bu makalede ele alacağımız konuya getirecek olursak, şikâyetin edebiyatta tezahürü “hiciv” dir diyebiliyoruz. Zira edebi bir tür olan şiirde “hiciv” teması, deyim yerinde ise insanlığın “şikâyet tarihi” kadar eskidir. İnsan var oldukça hep bir şeylerden şikâyet etmiş ve bu şikâyetler edebiyatta kendine “hiciv/satire” şeklinde makes bulmuştur.²

Hiciv/satire’ye kaynaklık eden duygu tabi ki sadece şikâyet değildir. Husumet beslediği Lahmî Kralı’na karşı aşağılayıcı dizeler döken Tarafe b. Abd’da (ö. 564) “kin”³; Hz. Peygamber’i (a.s.m.) inkâr eden müşriklere karşı onları yerin dibine geçiren Hassân b. Sâbit’te (ö. 60/680) “iman”⁴ ve gülünç

1 Hüd 11/45.

2 Hiciv hakkında kapsamlı bilgi için bk. H. Gamze Demirel, “Klasik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hiciv”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/7 (2007).

3 Hiciv şiirleriyle tanınan Tarafe b. Abd’in kral ve kardeşi hakkında söylemiş olduğu şu hiciv genç yaşta idam edilmesine neden olmuştur.

لَيْتَ لَنَا مَكَانَ الْمَلِكِ عَمْرُو رَعُوْنَا حَوْلَ قُبَيْتِنَا تَحْوُرُ
Kral Amr’ın yerinde keşke evimizin çevresinde böğüren bir tosun olaydı.

4 Hassan b. Sâbit’in Hz. Peygamber (a.s.m.)’ı hicveden Ebû Sufyân b. el-Hâris’e reddiye olarak söylediği Hemziyye, salt edebi saiklerle değil sadece ve sadece Allah Rasûlü’nü (a.s.m.) müdafaa etmek için dile getirilmiş bir hicivdir. Hassan b. Sâbit muhabbet-i nebevi ile şöyle demektedir.

أَلَا أُبَلِّغُ أَبَا سَفْيَانَ عَنِّي، فَأَنْتَ مَجُوفٌ نَحْبُ هَوَاءِ

hakaretleriyle adeta komedyenlik yapan İbnu'r-Rûmî'de (ö. 283/896) "hodfuruluş"⁵ muharrik duygulardır. Fakat şu var ki her hâlükârda hiciv şairi, hedef aldığı kişi ve kesime karşı tepkilidir ve elinden şiir söylemekten başka bir şey gelmemektedir. Şiir onun bu şikâyetçi halinin nazma dökülmüş biçimidir.⁶

Hiciv denince genel olarak kişinin diğer bir kişi ya da kesimi hedef aldığı şiirler akla gelmektedir. Ancak kimi zaman şair yaşadığı toplumdan şikâyetçidir. Kendisini kuşatan muhitin ahlaki yozlaşmalarından rahatsızdır. Tüm topluma sirayet etmiş bir veba salgınını durdurmak için elinden bir şey de gelmemektedir. Bu durumda şikâyetini, tüm toplumu hicvederek ifade etmektedir. Tüm toplum şairin gördüğü ya da gösterdiği gibi midir? Tabi ki değil. Fakat hiciv ya bu. Abartılı dil doğasında vardır. Bilmiyoruz belki de şairin niyetinde olumsuzlukları abartılı bir dille göstererek dikkat çekmek ve ıslah maksatlı bilinçlendirmek arzusu vardır. Fakat şunu biliyoruz ki "sosyal hiciv" artık kişilerin hedef alındığı hicviye türü eserlerin önüne geçmiş ve toplumların eleştirisi sadece edebiyatta değil, sinema ve diğer sanat türlerinde de -uzun süredir- yerini almıştır.

Sosyal hicvin Arap edebiyatında müstakil örneklerinin yaygın olduğunu söyleyemeyiz. Hiciv şiirleriyle tanınmış şairlere baktığımızda onların şiirlerinde ağırlıklı olarak kişisel hesaplaşmalar peşinde oldukları ve sosyal bir emaneti taşıma gibi bir eğilimde olmadıklarını görürüz.⁷ Fakat ilim ve edebi-

Bak! Ebû Sufyân b. el-Hâris'e benim şöyle dediğimi naklet: -ki sen Ey Ebû Sufyân, kof, ödle bir hiçsin- Tercüme Hasan Taşdelen'e aittir. Çalışma için bk. Hasan Taşdelen, "İslâm'ın İlk Dönemine Ait Bir Hiciv Örneği: Hassân b. Sâbit'in Hemziyye'si", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009): 314.

- 5 Abbâsi dönemi Arap şiirinde hiciv denince İbnu'r-Rûmî akla gelmektedir. Onun hicivleri öylesine ağırdır ki ahlak sınırlarını zorlamaktadır. Amiyane tabirle edebiyatını "belden aşağı" vurmakta kullanan İbnu'r-Rûmî'nin aşağıdaki beyti onun hicvinin en masum örneklerinden biridir.

أصبحت قرداً يا أبا حنظل ... ولست أيضاً من ملاح القروذ
تلك قروذ غير ممسوخة ... وأنت قرد من مسوخ اليهود

Ey Ebû Hafsal! Sen öyle maymunlaştın ki ama öyle şen şakrak maymunlar gibi de değil;

o maymunlar, meshedilmemiştir; lakin sen meshedilmiş Yahudilerden bir maymunsun.

Kaynak için bk. İbnu'r-Rûmî, *Divân*, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2002), 1, 482.

- 6 Ekseriyetle hiciv, şiir türü manzum eserlerin teması olmuştur. Ancak Arap edebiyatında hiciv temalı mensur eserler de bulunmaktadır. Burada sarf ettiğimiz "nazma dökülmüş biçim" ifadesi, hiciv denince çoğu kez akla "şiir" geldiği içindir.

- 7 İsmail Durmuş, "Hiciv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1998, İstanbul, 17, 447-449.

yat birikimi ile kendisinden “âlimlerin şairi, şairlerin âlimi” övgüsüyle bahsettiren bir Arap şairine rastlıyoruz ki kendisi yaşadığı dönemde insanların değer yargılarının epeyce bir sarsıldığından ve toplumun manevi karakteri bozuk bir hale dönüştüğünden şikâyetçidir. İbn Düreyd, (ö. 321/933) bir Abbasi şairidir.⁸ Bu makalede şairin, yaşadığı toplumun “bozuk karakterli” yönünü hicvettiği yirmi sekiz dizelik “Lâmiyye” kasidesi içerik açısından incelenecektir. İbn Düreyd'in divanında geçen bu şiir çok az kelime farklılıklarıyla birlikte bazı saygın edebiyat sitelerinde Fatımîler Dönemi Mısır'ı şairlerinden Zâfir el-Haddâd'a (ö. 529/1134) nispet edilmektedir.⁹ Bunun bir yanlışlık olduğunu düşünüyoruz. Ancak ilgili sitelerdeki söz konusu kasidede yer alan farklılıkların, şiire anlam zenginliği kattığını göz önünde bulundurarak orada geçen kelimeler üzerinde de yorumlamalar yapılacaktır.¹⁰

8 Şair hakkında Türkçe kaynaklarda yeterli bilgi olduğunu düşünerek burada ilgili çalışmalara atıfta bulunmakla yetineceğiz. Nasuhi Ünal Karaarslan, “İbn Düreyd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1999, 19, 416-419; Hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bk. Fatih Kılınç, *İbn Düreyd Ve Cemheratü'l-Lüga Adlı Eseri*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006): 16-41.

9 İlgili kaside için bk. (Erişim, 22 Kasım 2019): <https://www.aldiwan.net/poem14801.html> ve <https://arabic-poetry.com/ظافر-الحداد/أرى-الناس-قد-أغروا-بغى-وغيبة/>

10 Her ne kadar araştırmamız Zâfir el-Haddâd hakkında olmasa da kasidenin farklı bir rivayetin kendisine nispet edilmişinden dolayı kısaca şair hakkında yeri gelmişken bilgi vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Zira akademimizde henüz el-Haddâd hakkında herhangi bir çalışma mevcut bulunmadığı gibi ismine bir atıf da yapılmamıştır. Tam adı Ebu'l-Mansûr Zâfir b. Kâsım b. Mansûr b. Abdillâh b. Halef b. Abdilganî el-Cuzâmî el-İskenderî olan şair, mesleğinin demirci olması nedeniyle daha çok el-Haddâd olarak tanınmıştır. Hicri beşinci yüzyılın ikinci yarısında dünyaya geldi. Zekâsı ve şiire olan yatkınlığı erken yaşlarından itibaren fark edilince babası onu İskenderiye camilerinde şiir ve edebiyat halkalarında bulundurdu. Bu suretle şairlik melekesi günden güne daha da parladı. Şevki Dayf şairin “demirci” mesleği ile beraber mükemmel bir şair de oluşunu tuhaf karşılamamak gerektiğini ifade etmektedir. Zira el-Haddâd'ın yetiştiği tarihlerin Mısır'ında ilim ve edebiyat tüm camilerde halkalar şeklinde ders veriliyordu. Dolayısıyla şairliğe istidadı bulunan kimselerin mesleği ne olursa olsun bu halkalardan herhangi birine katılarak kendini kısa zamanda parlatması mümkün oluyordu. Bundan dolayı o dönemde ilim ve edebiyat halka mal olmuş bir halde idi. Demirci, Hamamcı, Kasap, Varrâk, Terzi, Sürmecî nispetleri ile tanınmış pek çok ilim adamı ve şair bulunuyordu. El-Haddâd'ın, kendisini “gazel şairi” dediyecek kadar çok gazel şiirleri bulunmaktadır. Fakat hayatının son yıllarına doğru zühd ve hikemi temalı şiirler söylediği bilinmektedir. Şaire ait biri Vatikan'da diğeri ise Fas'ta olmak üzere iki adet okunaklı el yazma divanı bulunmaktadır. Adı şairliği iyi olan kimseler arasında anılmaktadır. Şiirlerinin gayet fa-

İBN DÜREYD'İN LÂMİYYESİ

Öncelikle tam olarak yirmi sekiz mısradan oluşan Lâmiyye'ye bir bütün olarak bakmanın yerine olacağını düşünüyoruz. Daha sonra ise kasideye damgasını vuran “dedikoduseverlerin hicvi”, dikkat çeken mısralarda ele alınacaktır.

أَرَى النَّاسَ قَدْ أُغْرُوا بِبَغْيِ وَرِيَّةٍ
وَعَيٍّْ إِذَا مَا مَيَّزَ النَّاسَ عَاقِلٌ

Akıllı biri insanları tasnif ettiğinde; insanları kıskançlık, töhmet ve şüpheye düşkün görüyorum.

وَقَدْ لَزِمُوا مَعْنَى الْخِلَافِ فَكُلُّهُمْ
إِلَى نَحْوِ مَا عَبَّ الْخَلِيقَةَ مَائِلٌ

Israrla muhalefet etmeye takılmışlar; hepsi de insanları ayıplamaya meyilliler.

إِذَا مَا رَأَوْا خَيْرًا رَمَوْهُ بِظَنَّةٍ
وَإِنْ عَايَنُوا شَرًّا فَكُلُّ مُنَاضِلٌ

Bir hayır gördüklerinde hemen bir zanda bulunurlar; şer gördüklerinde ise hemen mücadeleye soyunurlar.

وَلَيْسَ إِمْرُؤٌ مِنْهُمْ بِنَاجٍ مِنَ الْأَذَى
وَلَا فِيهِمْ عَن زَلَّةٍ مُّتَغَاغِلٌ

sih ve belîğ olduğu ifade edilmektedir. Mısır'da 529/1134 yılında vefat etmiştir. Şairin divanı Huseyn Nassâr'ın tahkiki ile 1969 yılında basılmıştır. Bilgilerin ait olduğu kaynaklar için bk. Ebû'l-Abbâs İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-ayân*, tah. İhsân Abbâs, (Beyrut: Dâru sâdir, ts.) 2: 540; Şevki Dayf, *Târihu'l-edebi'l-Arabî*, (Kahire, Dâru maârif, 1990), 7: 251; Hulûd Hâşim Cûhî el-Vâilî, *et-Teşkilu'l-ibdâi fî şî'ri Zâfir el-Haddâd el-ibdâu's-sûri enmüzeccen*, Journal of College of Education for Women, 30/2 (June 2019), 36. (35-54); Hayruddîn Zirikli, *el-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2002), 3: 236; Yûsuf b. Tağrî Cemâleddîn Ebu'l-Mehâsin, *en-Nucûmu'z-zâhira fî mulûki Misra ve'l-Kâhira*, (Mısır: Vizâratu's-sekâfe, 1963), 5: 378; Yâkût el-Hamevî, *Mucemu'l-udebâ*, (Mısır: Matbaa Hindiyeye), 1927, 4:278.

Onların ezasından kurtulacak kimse yoktur; kimsenin hatası da gözlerinden hiç kaçmaz.

وَإِنْ عَايَنُوا حَبِيراً أَدِيباً مُهَدَّباً
حَسِيباً يَقُولُوا إِنَّهُ لَمُخَاتَلٌ

Eğer edepli, saygın, usta bir şahsiyeti görürlerse hemen "hilekâr" bu derler.

وَإِنْ كَانَ ذَا ذَهْنٍ رَمَوْهُ بِبِدْعَةٍ
وَسَمَوْهُ زَنْدِيقاً وَفِيهِ يُجَادُلُ

Eğer zeki biri olursa hemen "bidatçı" derler; bidat için mücadele veren bir zındık diye çağırırlar.

وَإِنْ كَانَ ذَا دِينٍ يَسْمُوهُ نَعِجَةً
وَلَيْسَ لَهُ عَقْلٌ وَلَا فِيهِ طَائِلٌ

Eğer dindar biri olursa ona koyun derler; ne akli var ne de kafası.

وَإِنْ كَانَ ذَا صَمْتٍ يَقُولُونَ صَوْرَةً
مُمْتَلَّةً بِالْعِيِّ بَلْ هُوَ جَاهِلٌ

Eğer sessiz biri ise derler: Meramını bile ifade etmekten aciz hatta cahil biri.

وَإِنْ كَانَ ذَا شَرٍّ فَوَيْلٌ لِأُمِّهِ
لِمَا عَنْهُ يَحْكِي مَنْ تَضَمُّمُ الْمُحَافِلُ

Eğer şer işleyen biri ise ki anasına yazık! (Annesine küfredederler) Her mahfilde ondan bahsederler.

وَإِنْ كَانَ ذَا أَصْلٍ يَقُولُونَ إِنَّمَا
يُفَاخِرُ بِالْمَوْتِ وَمَا هُوَ زَائِلٌ

Eğer köklü bir aileye mensup ise derler: Ölmüş gitmiş yok olmuş ölülerle böbürleniyor.

وَإِنْ كَانَ مَجْهُولًا فَذَلِكَ عِنْدَهُمْ
كَبَيْضِ رِمَالٍ لَيْسَ يُعْرَفُ عَامِلٌ

Eğer bilinmeyen biri ise onların nezdinde böyle kişi kum yumurtası gibidir; değersizdir.

وَإِنْ كَانَ ذَا مَالٍ يَقُولُونَ مَالُهُ
مِنَ السُّحْتِ قَدْ رَابَى وَبَيْسَ الْمَأْكُلِ

Eğer varlıklı biri ise derler: Onun malı faizdendir; ne kötü bir maldır o!

وَإِنْ كَانَ ذَا فَقْرٍ فَقَدْ ذَلَّ بَيْنَهُمْ
حَقِيرًا مَهِينًا تَزْدَرِيهِ الْأَرَاذِلُ

Fakirü'l-hâl biri ise onların nezdinde sefil kimselerin alay ettiği zelil, hakir ve bayağı biri olmuştur.

وَإِنْ قَنَعَ الْمَسْكِينُ قَالُوا لِقَلَّةٍ
وَشُحَّةٍ نَفْسٍ قَدْ حَوَّتْهَا الْأَنَامِلُ

Eğer fakir biri kanaat ederse derler: Yokluktan dolayı yapar bunu.

وَإِنْ هُوَ لَمْ يَقْنَعْ يَقُولُونَ إِنَّمَا
يُطَالِبُ مَنْ لَمْ يُعْطِهِ وَيُقَاتِلُ

Eğer ki kanaat etmezse derler: Kendisine -verilmeyeni isteyen- ve mücadele eden biridir.

وَإِنْ يَكْتَسِبُ مَالًا يَقُولُوا بِهِيمَةً
أَتَاهَا مِنَ الْمَقْدُورِ حَظٌّ وَنَائِلٌ

Eğer bir mal kazanırsa derler: Kaderden ne de çok nasipliymiş.

وَإِنْ جَادَ قَالُوا مُسْرِفٌ وَمُبَدِّرٌ
وَإِنْ لَمْ يَجِدْ قَالُوا شَحِيحٌ وَبَاخِلٌ

Eğer cömertlik ederse derler: Müsrif ve savurgan biri. Cömert olmazsa eğer ne de cimri varyemezmiş derler.

وَإِنْ صَاحِبَ الْغِلْمَانَ قَالُوا لِرِيَّةٍ
وَإِنْ أَجْمَلُوا فِي اللَّفْظِ قَالُوا مُبَاذُلٌ

*Eğer genç çocuklarla oturup kalkarsa hemen töhmet altında bırakırlar. Yü-
züne karşı güzel konuşsalar da arkandan konuşurlar.*

وَإِنْ هَوِيَ النِّسْوَانَ سَمَّوْهُ فَاجِرًا
وَإِنْ عَفَّ قَالُوا ذَاكَ خُنْثَى وَبَاطِلٌ

*Eğer biri kadınlara meylederse hemen facir deyip çamur atarlar. İffetli olup
kadından uzak durursa da hünsa¹¹, batıl bu derler.*

وَإِنْ تَابَ قَالُوا لَمْ يَتَّبِعْ مِنْهُ عَادَةً
وَلَكِنْ لِإِفْلَاسٍ وَمَا تَمَّ حَاصِلٌ

*Eğer kişi tövbe eder de günahattan dönerse derler: Bilindiği tövbe değil o, iflas
etti parası bitti de o yüzden. Elinde bir şey kalmadı.*

وَإِنْ حَجَّ قَالُوا لَيْسَ لِلَّهِ حَجُّهُ
وَذَاكَ رِيَاءٌ أَنْتَجَّتْهُ الْمَحَافِلُ

*Eğer hacca giderse derler: Onun hacı Allah için değil. İnsanlar arasında iyi
anılmak için riyadan gitti hacca.*

وَإِنْ كَانَ بِالشَّيْطَانِجِ وَالنَّرْدِ لَاعِبًا
وَلَاعَبَ ذَا الْأَدَابِ قَالُوا مُدَاخِلٌ

*Eğer satranç ve tavla oynarsa ve edip kimselerle oyun oynarsa derler: Para
kazanıyor.*

11 Çift cinsiyetli kimseleri tanımlamak için verilen sıfattır. Aslında doğuştan gelen kalıtsal bir hastalık olmasına rağmen Araplar arasında (transseksüel) anlamında hakaret maksatlı olarak kullanılmaktadır.

وَإِنْ كَانَ فِي كُلِّ الْمَذَاهِبِ نَابِزاً
وَكَانَ خَفِيفَ الرُّوحِ قَالُوا مُثَاقِلُ

Eğer hafif ruhlu ise derler: Kalın kafalı.

وَإِنْ كَانَ مِغْرَاماً يَقُولُونَ أَهْوَجَ
وَإِنْ كَانَ ذَا ثَبَتٍ يَقُولُونَ بَاطِلُ

Atılğan çevik biri ise derler: Fevri, akılsızca atılan biri. Eğer ağırbaşlı biri ise derler: Bayağı basit biri.

وَإِنْ يَعْتَلِلُ يَوْماً يَقُولُوا عَقُوبَةٌ
لِشَرِّ الَّذِي يَأْتِي وَمَا هُوَ فَاعِلُ

Eğer bir gün hasta olursa derler: İşte bu onun gaflet halinde iken yaptığı şeylerin cezası.

وَإِنْ مَاتَ قَالُوا لَمْ يَمُتْ حَتَّى أَنْفِهِ
لِمَا هُوَ مِنْ شَرِّ الْمَأْكَلِ أَكَلُ

Eğer bir gün ölürse eceliyle öldü demezler. Derler yapıp ettiği başına bela oldu da öldü.

وَمَا النَّاسُ إِلَّا جَاحِدٌ وَمُعَانِدٌ
وَذُو حَسَدٍ قَدْ بَانَ فِيهِ التَّخَاثُلُ

İnsanlar ancak inkâr edici muhalefet düşkünüdürler. Hileciliği ortaya çıkmış haset sahibidirler.

فَلَا تَتْرُكَنَّ حَقّاً لِحَيْفَةٍ قَائِلِ
فَإِنَّ الَّذِي تَخْشَى وَتَحْذَرُ حَاصِلُ

Sen sen ol! Bir işi laf edenlerden dolayı terk etme. Senin korktuğun ve sakındığın kimse malı götürüyor.¹²

12 İbn Düreyd, *Divânu İbn Düreyd*, tah. Omar b. Sâlim, (Dubai: Matbatu Cûlden Sîti, 2012), 25.

Matlaı “İnsanları kıskançlık, töhmet ve su-i zanna düşkün görüyorum” olan kasidenin şikâyet ettiği ve tüm kaside boyunca da örneklerini vereceği husus “dedikodu”dur. Şair toplumunun “dedikodusever” yönünden rahatsızdır.¹³ Şiirin matlaında şikâyet edilen “dedikodu” olgusu artık bundan sonra tüm şiir boyunca örneklendirmelere tabi tutulmaktadır.¹⁴

Abbasiler döneminde yaşamış şairimizin gözünde “düşünce sahibi” kimseler de kınayıcıların kınamasından kurtulamamıştır. Eğer onlar ذَا ذَهْنٍ “aydın” bir kişiyi de görseler boş durmayacaklar; رَمَوْهُ بِبِدْعَةٍ bidat işliyor diyerek iftira atacaktırlar. Burada şairin bidat kelimesini kullanması gayet yerinde olmuştur. Zira dinden uzak olan kişinin bid’atla da işi olmayacaktır. Dinde bulunmayan bir şeyi dindenmiş gibi uygulamak anlamında ki bid’at dindar bir kişinin yapabileceği türden bir şeydir. Dolayısıyla kendince bir takım düşünceleri olan şahsiyetin dedikodusunu yapacak olan kişilerin elindeki koz “bidat”lardır. Böyle kimseler başka batıl mezheplere mensup birer: وَسَمَّوْهُ زُنْدِيقًا zındıktır. Tartışma çıkaran, toplumun tabularına karşı diklenen bir: وَقَالُوا يَبْأَضَلُّ cedelcidir.

Hırs ve tamahkârlık gibi kötü hasletlerden uzak durup kanaatkârlıkla kuşanmak bir Müslüman’a yakışan en güzel ahlaklardan biridir. Hatta zengin olup sadaka vermekten fakir olup kanaatkâr olmak fazilet bakımından daha üstündür. Ancak ne var ki haset kişiliklerine adeta yapışmış bu güruh kanaatkâr dar gelirlileri gördüklerinde şöyle derler: لَقَلَّةٌ وَشَحَّةٌ نَفْسٍ Yani kanaatkâr ve tutumlu gibi görünen tavırları aslında yokluktan ve cimrilikten kaynaklanmaktadır.¹⁵

13 İnsanların birbirlerini sürekli çekiştirmelerinden öylesine muzdariptir ki مَا مَيَّرَ الْأَمْرَ عَاقِلٌ (Hiçbir akıl sahibi de mevcut durumu temyiz edememektedir.) demek zorunda kalmıştır. Yani ortalıkta dedikodu türünden öylesine çok sözler söylenmekte, kişiler birbirlerine öylesine çamur atıp durmaktadır ki kimin haklı kimin haksız olduğunu birbirinden ayıracak mecal de kalmamıştır

14 İlk olarak o toplumun insanları birbirlerini kötüleme hususunda o kadar aşırıya gitmişlerdir ki: Birinin hayır namına bir iş yaptığını gözleri ile de görseler، وَأَخْرَسُوا gözlerini kapayarak kör gibi davranacaklar ve bu iyiliği anlatma hususunda da lâl kalıp dilsiz olacaklardır. Dedikodusu yapılan kimselerin hiç mi iyi bir tarafı yoktur?! Şairin hicvettiği kimseler açısından evet, hiç de öyle övülecek bir yanları yoktur. Gözleri iyi tarafları görmez olmuş birer kör ve ağızları iyi şeylerden bahsetmez birer dilsiz kesilmişlerdir.

15 Toplumda ahlaki bozulma ve fitnelerin yaygınlık gösterdiği zamanlarda özellikle hadislerin teşvik ettiği zühd ve uzlet gibi tedbirler, aslında takdir edilmesi gereken bir davranıştır. Ancak zühd zırhını kuşanmış kişiyi de gördükleri zaman, böyle birini de أَبْلَةٌ yani dünyadan nasibini almayan ahmak biri olarak yaftalayacaklardır. وَلَيْسَ لَهُ حَزْمٌ وَمَا فِيهِ طَائِلٌ Dünyanın işini bilmeyen, beceriksiz olarak bakacaklardır.

Hız Muhammed (a.s.m.) “Allah’a ve ahiret gününe iman eden ya hayır söylesin ya da sussun.”¹⁶ buyurmuştur. Hadislerde yer alan “Susan kurtulur.”¹⁷; “Dilini tutana ne mutlu!”¹⁸; “ما شيء أحق بطول سجن من اللسان” vb. cevamiu’l-kelim kabilinden ifadeler, susmaya dair akıldal kalıcı veciz uyarılardır. Bunlardan başka gerektiğinde susmanın faziletine dair pek çok teşvik edici kaviller ve Arap edebiyatından şiirler bulunmaktadır.²⁰ Örneğin Ebu’l-Atâhiye (ö. 210/825) susmanın yüksek bir erdem olduğunu şu dizeleriyle ifade etmektedir:

إذا كنت عن أن تحسن الصمت عاجزاً
فأنت عن الإبلالغ في القول أعجز
يخوض أناس في المقال ليوجزوا
وللصمت عن بعض المقالات أوجز

*Şayet güzelce susmasını bilmekten aciz isen,
sözü güzelce söylemekten daha acizsindir.
İnsanlar veciz söz söylemeye kalkışırılar;
hâlbuki bazı sözlerde susmak en veciz olanıdır.*²¹

Buradan hareketle şair, insanlar arasında gereksiz sohbetlere dalmamak için susmayı tercih etmek istemiştir. Ancak sessiz kalsa da bu kez insanlar onun hakkında meramını dile getirmeyi becere-

16 Ebü Abdillal Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, (Beirut: Muessesetu’r-risâle, 2001), 16/46.

17 İbn Ebü’d-Dünyâ, *Kitâbu’s-samt ve âdâbu’l-lisân*, tah. Ebü İshâk el-Huveyni, (Beirut: Dâru’l-kitâbi’l-Arabî, 1990), 49.

18 İbn Ebü’d-Dünyâ, *Kitâbu’s-samt ve âdâbu’l-lisân*, 53.

19 İbn Ebü’d-Dünyâ, *Kitâbu’s-samt ve âdâbu’l-lisân*, 57.

20 Divan edebiyatımızda da “az ve öz konuşma”nın bir erdem olduğuna dair pek çok şey söylenmiştir. Örneğin Şair Nâbî söz konusu erdem hakkında şöyle demiştir: *Suhanı gayret-i dürr ü güher it Mümkün olduğu kadar muhtasar it*. Yani Sözü nü mümkün olduğu kadar kısa tut ki inci ve mercan gibi değerli olsun. Nurullah Aydeniz, *Şair Nâbî’den Öğütler*, (İstanbul: Hiperlink Yayınları 2018), 102.

21 Veşşâ, Ebü Tayyib Muhammed b. İshâk b. Yahyâ, *ez-Zarf ve’z-zurafâ*, tah. Kemâl Mustafâ. (Mısır: Mektebetu’l-Hâncî, 1953), 6.

meyen hatta cehalet içinde bir miskin nazarıyla bakmaktadırlar. Bunlar hep hayırlı kimselere karşı gıybet ehlinin takındığı tavidir. Bir de kişi hasbelkader bir kötülük etmiş olsa *وإن كان شريراً* bu kez *فويلٌ لأمه* anasına evvahlar olsun! Annesine dahi sövecek kadar kınamakta ileri gitmektedirler.

Övülen güzel davranışlardan bir diğeri de girişken olmaktır. Hayatta insanın karşısında pek çok fırsatlar çıkmakta ve bu fırsatları iyi değerlendirebilmek için de gözünü budaktan sakınmayan girişken biri olmak gerekmektedir. Amiyane dille “pısırik” olmamak ve atılğan davranmak bilhassa hedefleri net kimseler için olmazsa olmaz hasletlerdendir. Ancak şair atılğan ve girişken kimseler hakkında dahi gıybet ehlinin aşağılayıcı bir tavrı olduğundan şikâyetçidir. Eğer kişi *وإن كان مغراماً* girişken de olsa böyle kimseyi *ده أهوج* yani; düşüncesizce hareket eden fevri biri olarak görecektirler. Eğer kişi tam aksine *وإن كان ذا نبت* “ağırbaşlı” biri olsa da bu kez *ده باطل* bayağı, sıradan biri görecektir ve hafife alacaklardır.

Hayatta en güzel hasletlerden birisi de kişinin helal kazanmak için gayretli olması ve başkalarına yük olmamak için bizzat çalışmaya koyulmasıdır. Müminin uhrevi vazifelerini ihmal etmemek şartıyla mal kazanması hadislerde övülmüş bir davranıştır. “Salih mal salih müminde ne kadar da güzeldir!” gibi hadislerle Allah Resûlü (a.s.m.) salihliği zedelememek koşuluyla mal kazanmayı hoş görmüştür. Ancak ehl-i gıybet böyle onuruyla mal biriktiren kimseleri de kınamayı ihmal etmemektedirler. Bir önceki dizede dile getirilen girişkenliğin bir neticesi olarak mal biriktirmiş kimseyi de “Onun kazancı *من السُّحْتِ* faizdendir.” diyerek kınamaktadırlar. Hatta kınama değil, iftira da atmakta bir beis görmemektedirler. Onuruyla para kazanan kimseleri iftira atan bu kişiler eğer tam aksine *وإن كان ذا فقر* *فakr-u* hal içinde birini görünce de *ده الأراذل* *مهمين يزدريه الأراذل* en rezil kimselerin alaya aldığı hakir, aşağılık biri olarak davranacaklardır.

Yine evrensel bir değer olarak “cömertlik” hangi din ve kültür olursa olsun takdir edilecek bir davranıştır ve insanlığın ortak değerlerinden belki de en birincisidir. Ancak gıybet ehline gelince; kişi *وإن جاد* cömert de olsa onun için mal mülkünün değerini bilmeyen bir *أحمق* ahmak ve elindeki malı şuursuzca ona buna saçıp savuran bir *مبذر* savurgan olarak bakacaklardır. O halde kişi cömert olmasın mı? Bu durumda da dedikodu müptelalarını razı

etmek mümkün değildir; bu kez de eli sıkı kimselere شحيح وياخل yani cimri ve varyemez diye çamur atacaklardır.

Günümüzde hac ibadetini yerine getirmek için Müslümanlar elbette ki maddi külfetlere girmektedir. Ancak ne olursa olsun günümüz şartlarının Hac ibadeti yolculuğu, yaklaşık on asır öncesi şartları ile kıyaslanamayacak kadar daha meşakkatlidir. İbn Düreyd'in yaşadığı muhit olan günümüz Irak'ından Hicaz'a hac yolculuğu, o dönemin şartlarına göre belki de gidiş ve dönüş haftalarca sürecek bir çöl külfetini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla böylesine maddi manevi zahmetlere katlanmayı gerektiren bir ibadetin sadece insanlar "hacı" desinler diye gösteriş niyetiyle yerine getirilmesi değil İslam ahlakı, edna bir akli melekeye de ters bir şeydir. Ancak Lâmiyye kasidesinin hicvine konu olan o devrin toplumu, dedikodu ve iftirada o derece varmıştır ki hacca giden kimselerin ibadet niyetlerine dahi su-i zanla yaklaşmakta idi. İbn Düreyd'in dediğine göre kişi hacca gitse haccı dahi لَيْسَ لِلَّهِ حَجُّهُ İN حَجِّİ Allah için değil, رِيَاءِ gösteriş içindi. İnsanlar arasında "hacı" olarak anılmak için hacca gittiğini söylüyorlardı.

Birilerini çekiştirmezse rahat nefes alamayan bu dedikoducu taifenin dilinden, eski günahlarından arınmak isteyen tövbe-kârlar da bizardır. Zira bir günah-kâr İN تَابِ tövbe de etse وَإِن تَابِ حَاصِلُ وَمَا تَمَّ لِإِفْلَاسٍ وَكَيِّنَ لِلْإِفْلَاسِ iflas edip parası pulu kalmadığı için tövbe etmiştir. Yani düne kadar elinde imkânı olduğu için -tabiri caizse- türlü halı yiyen adam bugün fakr-u hale düştüğü için mecbur kalıp tövbe etmiştir. Yani o günahları değil günahlar onu terk etmiştir demek istemektedirler.²²

İlim ehli olan kimseler toplumun her yaştan her kesimi ile alakadar olmaktadır. Özellikle şairin yaşadığı hicri üçüncü yüzyıl, İslami ilimler ve edebiyat sahasında Müslümanların en parlak dönemine tekabül etmektedir. Aileler çocuklarını, erken yaşlardan itibaren ilim ve edebiyatla meşgul olmaları için âlim ve ediplerin ders halkalarına göndermekte idiler. Ancak İbn Düreyd'in Lamiyye'sinde dile getirdiği şikâyete göre bu dedikodusever tayfa burada da

22 Bir müminin riyadan en uzak davranışlarından birisi de tövbe-kâr olmasıdır. Hatalarından arınması ve eski haline bir daha dönmek üzere azm-u cezm etmesidir. Hâlbuki ayakları çamur atma bataklığına saplanmış kişiler ise; وَإِن تَابِ böyle tövbe-kâr kimseleri dahi görseler arkalarından çekiştirip: "لكنه حَجُّهُ لَيْسَ لِلَّهِ حَجُّهُ İN حَجِّİ İnanmayın onun tövbesine! Dünyayı terk ettiğinden dolayı değil, bilakis حَجُّهُ وَلَكِنَّهُ حَجُّهُ لَيْسَ لِلَّهِ حَجُّهُ İN حَجِّİ melun bir sahtekâr ve yalancı bir hilebaz olduğu için böyle yapıyor." diyeceklerdir.

boş durmamıştır. İlim tahsilinin doğası gereği vazgeçilmezi olan hoca-talebe ilişkisini de töhmet altında bırakmışlardır. *وَإِنْ صَاحِبَ الْعِلْمَانَ قَالُوا لِرَبِيَّةٍ* Eğer kişi çocuklarla oturup kalksa bunu da atılmak istenen bir çamura alet edecektir. Şair burada batıl şeyleri zihinde tasvir etmemek için ayrıntıya girmemiş ve *لِرَبِيَّةٍ* “töhmet” kelimesi ile maksadına işaret etmiştir.²³

Başkalarıyla uğraşmak hayat felsefesi ve arkadan iş çevirip dedikodu yapmak gıdası olmuş böyle kimseleri razı etmek kimseye müyesser olmayacağı için şair Lâmiyye kasidesini şu makta ile sonlandırmaktadır:

وما الناس إلا جاحد ومُعانَد
ذوو حسدٍ قد بان منه التخالل
فَلَا تَتَزَكَّنْ حَقًّا لِخَيْفَةِ قَائِلٍ
فإن الذي تخشى وتَحْذَرُ حاصل

İşte insanlar; ya alay edici ya da muhalefet, haset düşkününü, apaçık peşin fikirli.

Sen sen ol! Bir işi laf edenlerden dolayı terk etme. Senin korktuğun ve sakındığın kimse malı götürüyor.

وما الناس إلا جاحد ومُعانَد
ذوو حسدٍ قد بان منه التخالل

Lamiyye'nin sondan bir önceki dizesi olan bu cümlede şair, kasidenin ana temasını son bir kez tekrar vurgulamak istemişçesine *جاحد ومُعانَد* *ذوو حسد* kelimelerini kullanmıştır. Anlaşılan şaire göre, toplum içerisinde birlik ve dayanışmaya en çok zarar veren söz konusu dedikodusever güruhun kalplerini kapkara etmiş manevi hastalık bunlardır: Alaycılık, muhalefet etme arzusu ve haset.²⁴ Bu üç hastalık kişide bir araya gelince, başkaları hakkında *التخالل* yani, peşin fikirli

23 Kasidenin diğer rivayetine göre ise; kişinin bir arkadaş çevresi olması en tabii hakkı olduğu gibi sosyal dayanışmanın güçlenmesi için samimi dostlukların katkısı izahtan varestedir. Şair dedikodu ehlinin böylesine güzel dostane ilişkileri de kötüye yormakta mahir olduklarından şikâyetçidir. Eğer kişi; *وَإِنْ وَاصِلُ الْإِخْوَانَ بِالْأَكْلِ* dostlarıyla bir araya gelip yemek yiyorsa böyle kimseyi *فَذَاكَ طَفِيلِيٍّ وَلِلشَّرِّ وَاغِلٍ* yani; asalak ve yine amiyane tabirle “otlakçı” diyerek arkasından konuşacaklardır.

24 Böyle kimselerle aynı toplumda yaşamayacağını düşünen ve gıybet ehlinen uzak, müstağni bir şekilde hayat sürmek isteyen kimseler de yine dedikoducuların dilinden kurtulamamaktadır. Zira *وَإِنْ رَغِبَ الْمَسْكِينُ عَنْهُمْ بِزُهْدِهِ* kötü ahlaklarından muhafaza olmak için bu gıybetçi tayfaya mesafe koymak isteyen kişi hakkında da yine boş durmayıp *عَثَّ بَارِدٌ مَتَاتِلٌ* “kendini ağırdan alan soğuk mizaçlı bir asosyal” yakıştırmayı yapacaklardır.

olma sonucunu doğurmaktadır. Kendi dışındaki diğer insanlara su-i zan ve önyargılarla bakmanın ne kadar vahim neticeleri olduğunu göstermek de Lâmiyye hicvinin amacıdır denilebilir.²⁵

SONUÇ

İbn Düreyd'in söylediği şiirleri arasında en çok ilgi gören kasidelerinden olan "Lâmiyye", sadece kaleme alındığı tarihlerin değil tüm zamanların sosyal yaşantısında en büyük sorunlardan biri olan "dedikodu" gerçeğini ele alan bir hicviyedir. Doğrudan doğruya herhangi bir şahsı hedef almamakla beraber topluma bir bütün halinde bakmıştır. Dedikodu müptelası kişileri alaycı bir dille hayalde tasvir etmiştir. Dedikodusunu yapmaya niyet ettikleri kişilere -fazilet ve meziyet kabilinden ne taşırılsa taşısınlar- illaki bir kulp takmayı beceren bu güruhun sevimsiz halini veciz bir şekilde teşhis etmiş ve en sonunda bunları kâle almamak gerektiği mesajını vermiştir. Şiirin dile getirdiği sorunun evrensel bir mahiyeti bulunmaktadır. Dolayısıyla Türkçemizdeki "Ağzın ile kuş tutsan razı olmaz" atasözünün tam denk düşeceği bu garazkâr ve kıskanç kesimin hastalıklı halini yansıtan "Lâmiyye"deki temanın, çocuk edebiyatı eserlerine kazandırılmasının genel ahlaki ilkelerin genç kuşaklara kazandırılması açısından faydalı olacağı kanaatimizdir.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsenedü Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnâvûd. Beyrut: Muesesetu'r-risâle, 2001.

Aydeniz, Nurullah. *Şair Nâbi'den Öğütler*. İstanbul: Hiperlink Yayınları 2018.

Dayf, Şevki. *Târihu'l-edebi'l-Arabî*. Kahire: Dâru maârif, 1990.

Demirel, H. Gamze. "Klasik Türk Edebiyatı Geleneğinde Hiciv". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/7 (2007).

Ebu'l-Mehâsin, Yûsuf b. Tağrî Cemâleddîn. *en-Nucûmu'z-zâhira fî mulûki Misra ve'l-Kâhira*. Mısır: Vizâratu's-sekâfe, 1963.

Hamevî, Yâkût. *Mucemu'l-udebâ*. Mısır: Matbaa Hindiyeye, 1927.

25 Şair divanında yer alan başka bir şiirinde, insanların ne kadar güzel ahlaklı olmaya çalışsalar da tüm insanları razı edemeyeceğini, onların dilinden kurtulmanın mümkün olmadığını ifade etmek için şöyle demiştir: (İbn Düreyd, *Dîvânü İbn Düreyd*, 23.)

وما أحد من ألسن الناس سالما ولو أنه ذاك النبي المطهر

Hiç kimse insanların dilinden selamette kalamaz; velev bu günahlardan arındırılmış nebi de olsa.

İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasen. *Divânu İbn Düreyd*, tah. Omar b. Sâlim. Dubai: Matbatu Cûlden Sîti, 2012.

İbn Ebü'd-Dünyâ, Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Süfyân b. Kays el-Kuraşî. *Kitâbu's-samt ve âdâbu'l-lisân*, tah. Ebû İshâk el-Huveynî. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1990.

İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs. *Vefeyâtu'l-â'yân*, tah. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru sâdir, ts.

İbnu'r-Rûmî. *Divânu İbni'r-Rûmî*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2002.

İsmail, Durmuş. "Hiciv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 447-449. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Karaarslan, Nasuhi Ünal. "İbn Düreyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 416-419. İstanbul TDV Yayınları, 1999.

Kılınç, Fatih. *İbn Düreyd Ve Cemberatü'l-Lüga Adlı Eseri*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006.

Taşdelen, Hasan. "İslâm'ın İlk Dönemine Ait Bir Hiciv Örneği: Hassân b. Sâbit'in Hemziyye'si", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (2009): 299-318.

Vâilî, Hulûd Hâşim Cûhî. "et-Teşkilü'l-ibdâi fi ş'i'ri Zâfir el-Haddâd el-ibdâu's-sûri enmûzecen". *Journal of College of Education for Women* 30/2 (June 2019): 35-54.

Veşşâ, Ebû Tayyib Muhammed b. İshâk b. Yahyâ. *ez-Zarf ve'z-zurafâ*. Tah. Kemâl Mustafâ. Mektebetu'l-Hâncî, 1953.

Zirikli, Hayruddin. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyin, 2002.

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

<https://www.aldiwan.net/poem14801.html>

<https://arabic-poetry.com/ظافر-الحداد/أرى-الناس-قد-أغروا-بيني-وغيبية/>

